

Tereza Czesany Dvořáková

„Pro závažné
porušení
občanských
a studijních
povinností“.

Kauza *Nezvaný
host* v širším
kontextu dějin
Filmové a televizní
fakulty AMU

Případ školního filmu *Nezvaný host*¹ a osud jeho režiséra Vlastimila Venclíka jsou asi nejznámějšími, byť nikoliv jedinými² případy cenzury a politické perzekuce, jež se před rokem 1989 na Filmové a televizní fakultě AMU odehrály. Cílem této studie, jejíž součástí je také edice vybraných archivních materiálů z fondů Rektorátu AMU, je úhlem pohledu archivních pramenů prohloubit a zpřesnit znalost toho, co se kolem Venclíkovy filmové satiry v době počínající normalizace odehrálo.

Absolvent sociálně-právní nastavby a bývalý neúspěšný uchazeč o studium na DAMU, příležitostný herec a začínající spisovatel Vlastimil Venclík (nar. 1942) byl ke studiu na katedře režie FAMU přijat v roce 1966.³ Kromě Čecha Jiřího Svobody a Slováka Ladislava Adamíka patřili k Venclíkovým spolužákům, kteří postoupili do druhého ročníku, Polka Agnieszka Holland, Bulhar Ivan Daskalov, později též Chorvaté Rajko Grlić a Lordan Zafranović.⁴ Výrazně mezinárodní obsazení ročníku souviselo jak s mezivládními dohodami o přijímání studentů z Jugoslávie, tak s rostoucím zahraničním renomé FAMU jako líhně československé nové vlny.⁵ Filmová škola byla v této době na vrcholu své slávy – filmy jejich pedagogů, studentů a nedávných absolventů získávaly ocenění po celém světě. Na škole podle mnoha vzpomínek panovala již v období předcházejícím pražskému jaru poměrně liberální atmosféra. FAMU byla především díky kontaktům rektora A. M. Brousila častým cílem návštěv mnoha zahraničních filmových delegací.⁶ Promítaly se tu i filmy, které se běžně nedostaly do československé distribuce, a po projekcích často následovaly několikahodinové názorově otevřené debaty. FAMU byla známá také tím, že v jejich studijních plánech byl relativně vysoký počet praktických filmových a fotografických cvičení. Škola disponovala vlastním filmovým studiem, které v této době zahrnovalo filmový a televizní ateliér s technickým a dílenským zázemím.

- 1 *Nezvaný host* [film]. Režie, námět, scénář: Vlastimil Venclík. Kamera: Tomáš Procházka. Vedoucí výroby: Karel Fiala. Produkce: Martina Lišková. Hrají: Iva Šašková, Jiří Hálek, Pavel Landovský, Václav Kotva, Bohumil Koška, Karel Kvítek. Pedagogické vedení (dle úvodních titulů): Karel Kachyňa, Vladislav Delong, Josef Dobřichovský, Jan Kalíš. ČSSR: Studio FAMU 1969 (premiéra 1991), 22 min.
- 2 Cenzurní zásahy do školních filmů FAMU před rokem 1989 jsou fakticky těžko v celku rekonstruovatelné, už proto, že do samotných příprav vzniku filmů, jejich závěrečného schvalování a případného zveřejnění v distribuci či na televizních obrazovkách v různých obdobích existence školy zasahovaly vedle vedoucích pedagogů také další orgány školy. Dalšími známými případy filmů, které svým tvůrcům způsobily problémy a hrozbu vyhazovu ze školy, jsou *Evžen mezi námi* Petra Nýdrleho (1978–1981), *AEIOU* Dušana Kukala a Martina Bezoušky (1979/1990) nebo *Praga kaput regni* Petra Nikolaeva (1980). Ani téma politické perzekuce studentů FAMU nebylo zatím historicky jako celek zpracováno. V odborné literatuře nicméně najdeme zmínky o dalších studentech, kteří museli FAMU z politických důvodů opustit. Není ale znám žádný jiný případ, kdy by byl nucený odchod ze školy spojen s konkrétním studentským filmem. Srov.: Petr Bednařík. FAMU. Martin Franc a kol. *Dějiny Akademie múzických umění v Praze*. Praha: NAMU, 2018, s. 178.
- 3 Vlastimil Venclík (nar. 1942) [audiovizuální záznam rozhovoru]. Paměť národa [on-line], od 30. minuty. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/venclik-vlastimil-1942#recording> (cit. 28. 9. 2021). [Plná verze rozhovoru přístupná po registraci].
- 4 Jméno Ivan Daskalov (též Iwan Daskalow) není uvedeno v seznamu absolventů FAMU. Je tedy možné, že studia oficiálně nedokončil. Chorvaté Grlić a Zafranović byli na FAMU přijati o rok později, ale po výrazný talent byli umístěni rovnou do druhého ročníku. Za upřesnění děkuji panu Vlastimilu Venclíkovi.
- 5 V září 1966 na se půdě FAMU konal proslulý ročník konference Mezinárodní federace filmových škol CILECT. Údajně právě na této akci byla FAMU označena za nejlepší filmovou školu světa. Srov.: Dokumentace ke konferenci CILECT 1966 v Praze. SOA Praha, f. Rektorát AMU, k. 144.
- 6 Kniha hostů FAMU [on-line]. Dostupné z: <https://flipbooks.famu.cz/pametni-kniha/#p=10> (cit. 28. 9. 2021).

Ročníkovým vedoucím Vlastimila Venclíka byl jeden z prvních absolventů školy a významný režisér hraných filmů Karel Kachyňa a vedoucím katedry pak nestor českého filmu a reformátor studia režie na konci 50. let Otakar Vávra. „Nejlepší etapa mého života. Od té doby jsem se už nikdy neměl pocitově tak dobře,“ zhodnotil po letech svá studia na FAMU sám Vlastimil Venclík.⁷ Milovník Jaroslava Haška nebo N. V. Gogola se ve své autorské tvorbě již od prvního ročníku programově zaměřil na komediální autorskou tvorbu, jež měla velmi blízko k poetice absurdního dramatu a specifičtější k proudu české groteskní dramatiky druhé poloviny 60. let.⁸ Venclík, vzdělaný v soudobé české i světové literatuře, se dobře orientoval také v dobovém pražském divadelním světě a inspiroval se mimo jiné v Činoherním klubu. Absurdní drama ovšem rezonovalo ve více dílech příslušníků československé nové vlny a jejich následovníků a velká část členů hereckého souboru Činoherního klubu vstoupila v 60. letech v obecnou známost právě díky svým filmovým rolím.⁹ Důslednost jeho přístupu byla ovšem vzácná.

Během svého studia natočil Vlastimil Venclík na FAMU celkem osm filmových projektů.¹⁰ Za díla spadající do konzistentní groteskní dramaturgické řady můžeme označit němou etudu z prvního ročníku *Chyba lávky* (1966/67), hrané ateliérové cvičení druhého ročníku *Svatební noc* (1967/68), ateliérové cvičení třetího ročníku *Nezvaný host* (1969) a televizní inscenaci čtvrtého ročníku *Společenská hra* (1969/70).¹¹ Jak uvádí sám autor, všechna tato cvičení „řeší problém nezvaných hostů. Mají jednotný komický řád, daný absurdní nadsázkou a obsahují základní civilizační konflikt, člověka a jeho soukromí.“¹² Blízkost témat můžeme ilustrovat na filmu *Svatební noc*, v němž je mladý manželský pár v intimních situacích ve společném bytě neustále obtěžován manželovou matkou. Po letech leží dvojice opět v posteli a divák zjišťuje, že jí matčino dotírání chybí. Základní situace i závěrečná pointa jsou velmi podobné cvičení *Nezvaný host*, jehož scénář ostatně vznikl již v roce 1967 právě pro ateliérové cvičení druhého ročníku. Nakonec byla realizace pro náročnost přesunuta až do dalšího roku. Chybí zde ovšem výchozí politická metafora, která v *Nezvaném hostovi* zapříčinila osudnou kauzu. Hranou studentskou Venclíkovu tvorbu spojuje také příklon k Činohernímu klubu – většinu obsazení jeho filmů tvořili právě herci z tohoto souboru.

7 Vlastimil Venclík (nar. 1942) [audiovizuální záznam rozhovorů]. Paměť národa [on-line], 36. minuta. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/venclik-vlastimil-1942#recording> (cit. 28. 9. 2021) [citace byla drobně upravena].

8 Systematicky bylo absurdní drama pěstováno v 60. letech například v Divadle Na Zábradlí nebo v tvorbě Ivana Vyskočila, groteska pak především v Činoherním klubu. Nejvýznamnějšími českými dramatiky těchto proudů byli Václav Havel nebo Ladislav Smoček, silné vlivy absurdního dramatu a tzv. modelové dramatiky nalezneme ale také v tvorbě Milana Kundery, Miloše Macourka, Pavla Kohouta a mnoha dalších tvůrců. Viz mj.: David Kroča. Krize řádu i jazyka: drama absurdní a modelové. In: Pavel Janoušek (red.). *Dějiny české literatury 1945–1989. III. 1958–1969*. Praha: Academia, 2008, s. 439–459.

9 V 60. letech šlo například o Jana Kačera, Pavla Landovského, Petra Čepka, Josefa Abrháma, Jiřího Hála, Václava Kotvu aj.

10 Vedle níže zmíněných jde o menší cvičení prvního a druhého ročníku *Postup práce* a *Reportáž*. Osobní rozhovor autorky studie s Vlastimilem Venclíkem vedený dne 13. 10. a 17. 11. 2021.

11 Osobní rozhovor autorky studie s Vlastimilem Venclíkem vedený dne 13. 10. a 17. 11. 2021.

12 Viz Edice materiálů – příloha č. 9.

Motiv variováný ve více studentských filmech Vlastimila Venclíka – mladí manželé jsou rušeni v intimních chvílích hostem. *Nezvaný host* (r. Vlastimil Veclík). Foto NFA

Vlastimil Venclík byl vícekrát charakterizován jako pilný student, který byl zcela pohlcen studiem a kulturou.¹³ Na FAMU se ovšem začal brzy prezentovat také jako osobnost s jasným společensko-politickým postojem. V době Pražského jara byl aktivní, navštěvoval reformní setkání a diskutoval s přáteli o politice. V obou svých výraznějších dokumentárních filmech *Národ sobě* (1967/68) a *Muž a žena* (1968/69) se vztahoval k tématu stalinismu. V případě *Národa sobě* jsou ústředním tématem politické procesy 50. let. Původně široce pojatý koncept byl nakonec po konzultacích s vedoucím ročníku Karlem Kachyňou zúžen do jednodušší tematické linie vzpomínky jednoho pamětníka represí, jehož reflexe ve zvukové stopě je významově doplňována ironicky sestříhanými dobovými záběry politických událostí a táborů politických vězňů.¹⁴ Podobně jako tento respondent je také jeden z protagonistů Venclíkova dalšího filmu, dvojportrétu *Muž a žena*, bývalým přesvědčeným komunistou, který prošel názorovou proměnou.¹⁵ Je zajímavé, že na tuto otevřeně aktivistickou polohu Venclíkova

13 Vladimír Just. Realistický kronikář absurdity and Fucking dramatika Vlastimila Venclíka (Pokus o portrét, vlastně esej). In: Vlastimil Venclík. *Nezvaný host a jiné hry*. Praha: G plus G, 2002, s. 230.

14 *Národ sobě* (Vlastimil Venclík, 1968). Archiv a programové fondy České televize, databáze Provys, číslo pořadu (IDEC) 269 430 99430.

15 Osobní rozhovor autorky studie s Vlastimilem Venclíkem vedený dne 13. 10. a 17. 11. 2021.

studentského života a tvorby v dokumentech týkajících se kauzy *Nezvaný host* nenarazíme – studentovi FAMU a jeho pedagogům a spolupracovníkům se ji pravděpodobně podařilo utajit, respektive neupozornit na ni.

Pokusme se nyní na základě dochovaných archivních dokumentů a doplnkově také vzpomínek samotného Vlastimila Venclíka zrekonstruovat časovou osu a konkrétní události související se vznikem, schvalovacím procesem a vyšetřováním okolo filmu *Nezvaný host*. Jak již bylo zmíněno, první verzi scénáře k tomuto absurdnímu dramatu Venclík napsal v roce 1967. Látka byla ovšem pro náročnost odložena do třetího ročníku. V létě mezi druhým a třetím ročníkem Venclíkova studia došlo k okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy. Scénář byl dokončen na začátku školního roku 1968/69, tedy několik týdnů po okupaci.¹⁶ Schvalování scénářů na tvůrčí a dramaturgické úrovni bylo v této době v kompetenci ročníkového vedoucího. Na rozdíl od jiných pedagogů a spolužáků si ale Karel Kachyňa zachoval od projektu odstup. „Z *Nezvaného hosta* Kachyňa nebyl nadšenější. To bylo zajímavé. Ale řekl: „No tak když chcete, tak to natočte.“ Zřejmě tam nějaký takový eventuálně problematický moment cejtíl,“ vzpomíná Vlastimil Venclík.¹⁷ K oficiálnímu schválení do výroby došlo po poměrně dlouhé časové prodlevě až na jaře 1969, a to standardním postupem na tzv. realizační poradě. Důvodem odkládání natáčení nebyly politické či cenzurní zásahy.

Jednoduchý děj *Nezvaného hosta* se odehrává kdesi na sídlišti, v bytě mladého středostavovského manželského páru, do kterého bez ohlášení vstoupí cizí, svérázný a žoviální muž. Není zcela jasné, kdo to je. Má za úkol podávat hlášení svým polním telefonem a v malém bytě začne s manželským párem bydlet. Manželé se zpočátku brání a protestují, zároveň mají strach, postupem času se ale situaci přizpůsobí. Nakonec se ukáže, že manželé dokážou žít spokojeně i s nevítaným návštěvníkem a jsou rádi, že nemají tak hrubého hosta jako jejich soused. Možná paralela s invazí vojsk do Československa musela být jasná již ze scénáře.¹⁸ Film vznikl ve zjitřené době mezi okupací a oficiálním nástupem normalizace do českého filmového průmyslu, kdy se s faktem okupace ve svých filmech vypořádávala i řada profesionálních tvůrců.¹⁹ Ateliérové cvičení třetího ročníku navíc zřejmě bylo a priori vnímáno jako standardizovaný a produkčně nenáročný projekt, takové projekty nebyly po svém dokončení nutně prezentovány mimo školu.

16 V. Venclík. *Nezvaný host a jiné hry*, nestr. [Ediční poznámky a dokumenty – ediční poznámka ke scénáři filmu *Nezvaný host*].

17 Osobní rozhovor autorky studie s Vlastimilem Venclíkem vedený dne 13. 10. a 17. 11. 2021. Není-li dále uvedeno jinak, jsou citace a vzpomínky Vlastimila Venclíka z tohoto zdroje.

18 *Nezvaný host*. Literární scénář. In: V. Venclík. *Nezvaný host a jiné hry*, s. 11–24.

19 Za všechny jmenujme metaforický film o okupaci *Den sedmý, osmá noc* (1969) Venclíkova pedagoga Evalda Schorma nebo *Ticho* (1969) reagující na smrt Jana Palacha, které natočil v produkci Krátkého filmu Venclíkův ročníkový spolužák z katedry dokumentu Milan Peer.

Manžel v dialogu se s nešťasným sousedem, pozorován hrubiánským hostem od sousedů.
Nezvaný host (r. Vlastimil Veclík). Foto NFA

Realizace filmu byla odložena až na jaro 1969. Vlastimil Veclík totiž trval na obsazení Pavla Landovského do titulní role. Landovský roli nejprve odmítl, po přečtení scénáře údajně s nadšením souhlasil. Vzhledem k jeho vytíženosti ale nastal problém s termínem natáčení. Veclíkovi se nakonec podařilo se zaměstnanci ve Studiu dojednat výjimku a natáčecí frekvence probíhaly v ateliéru Studia FAMU v Klimentské ulici v noci. Zda došlo k nějakému drobnému úplatku zaměstnanců Studia, si dnes již Veclík nevzpomíná – neobvyklou ochotu k práci mimo pracovní dobu připisuje všeobecnému nadšení z tématu scénáře. Natáčení trvalo pět dní a odehrálo se v dubnu 1969,²⁰ shodou okolností přibližně týden předtím, než Gustáv Husák nahradil Alexandra Dubčeka ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ.

Vedle režiséra tvořil štáb filmu student kamery Tomáš Procházka a studentka produkce Martina Lišková a další studenti FAMU na asistentských pozicích. Vedoucím výroby byl zaměstnanec Studia FAMU Karel Fiala, jehož kompetence se nicméně omezovaly na produkční a ekonomické záležitosti a při samotném natáčení nebyl pravděpodobně přítomen.

20 V. Veclík, nestr. [Ediční poznámky a dokumenty – ediční poznámka ke scénáři filmu *Nezvaný host*].

Zvuk snímali, jak bývalo v té době u ateliérových cvičení FAMU obvyklé, také zaměstnanci studia. Jejich kolegové se postarali o stavbu a svícení. Kostýmy byly zapůjčeny z fundusu Filmového studia Barrandov. Vlastimil Venclík do filmu obsadil vedle Pavla Landovského také další herce spojené s Činoherním klubem – Jiřího Hálka do role manžela, Václava Kotvu do role souseda a Bohumila Košku do role dalšího z nezvaných hostů. Pro roli manželky byla angažována herečka Iva Šašková a do epizodní role posledního z hostů byl pro svou mohutnost vybrán neherec, vedoucí výroby Krátkého filmu Karel Kvítek.

Nad rámec scénáře Venclík během natáčení politické narážky ještě zdůraznil. Politicky bylo možné interpretovat už i výběr Landovského, o kterém bylo všeobecně známo, že jeho rodina měla ruské a ukrajinské kořeny. Nápadný byl také výběr kostýmů nezvaných hostů, jejichž kabáty připomínaly tzv. tělogrejky, tedy známou součást uniformy Rudé armády. V jednom záběru má Landovský na ruce dvojce hodinky, což je zřejmý odkaz na drobné krádeže vojáků Rudé armády, a tak dále. *Nezvaný host* byl a dodnes je interpretován jako jasná metafora okupace v srpnu 1968. Podstatný v ději filmu nicméně není jen akt samotné agrese – nastěhování nezvaného hosta, ale především postupný proces přizpůsobování manželského páru. Satirizována je omezenost, s níž se manželé nakonec cítí spokojeně, protože se nemají tak špatně jako jejich soused. Na samotný absurdní a nelegální akt vniknutí do bytu a spolubydlení jako by zapomněli.²¹ Právě tato až vizionářská část scénáře nabývala v měsících po okupaci čím dál větší aktuálnosti.

Ve fázi laboratorního zpracování a postprodukčních prací byla studentská výroba FAMU závislá na službách profesionálních filmových studií. Také filmový negativ *Nezvaného hosta* byl po natáčení vyvolán a kopírován v laboratořích Filmového studia Barrandov. Vlastimil Venclík navíc film na Barrandově v létě 1969 také sám stříhal, a to za podpory profesionálního střihače Jana Chaloupky.²² Ve studentských střižnách Studia FAMU v Klimentské totiž na vrcholu sezóny natáčení a sestřihu studentských filmů nezbyly pro posunutý projekt kapacity. Na Barrandově se také standardně vyráběl zvukový mix filmů FAMU včetně tohoto.

Hotový *Nezvaný host* byl 16. října 1969 ze servisky²³ promítnut profesorskému sboru během tzv. postupových zkoušek do dalšího ročníku

21 Srov.: Vlastimil Venclík (nar. 1942) [audiovizuální záznam rozhovoru]. Paměť národa [on-line], od 59. minuty. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/venclik-vlastimil-1942#recording> (cit. 28. 9. 2021).

22 Jan Chaloupek není uveden v titulcích filmu. Za doplnění informace děkuji panu Vlastimilu Venclíkovi.

23 Serviska vzniká samotným stříhem do pozitivního filmového materiálu a slepením jednotlivých záběrů částí filmu ve správném pořadí za sebou. Jde o pracovní, tedy provizorní verzi sestřihaného filmu. Serviska není vhodná pro častější projekce, protože se v promítacím stroji může rozlepit, ani pro archivaci, protože lepicí páska materiál časem degraduje. Standardním postupem tedy je nechat na základě montážní listiny sepsané podle servisky vytvořit čistý stříh negativu a z něj pak vykopírovat novou, celistvou kopii (ať již kombinovanou se zvukem nebo jako tzv. dvoupás). V historii FAMU však vznikla řada menších filmových cvičení, která nebyla z důvodu jejich nepodstatnosti a finančních a archivačních limitů školy do fáze sestřihu negativu připuštěna. Nová kopie se pořizovala zpravidla pro významnější společná cvičení.

Pracovní kabáty hostů nápadně připomínaly tzv. tělogrejký z uniforem Rudé armády. *Nezvaný host* (r. Vlastimil Veclík). Foto NFA.

a ohodnocen známkou výborně. Od přísného vedoucího katedry Otakara Vávry si vysloužil neobvykle vysoké hodnocení – jedničku s vykřičníkem.²⁴ Komise nicméně zároveň pragmaticky rozhodla o tom, že kvůli možnosti „nevhodné aktualizace“ metaforického děje filmu nesmí být snímek „veřejně promítán“, a autor byl na tuto skutečnost údajně upozorněn.²⁵ „To mi neřekli, to jsem pochopil,“ upřesňuje po letech Vlastimil Venclík. Pedagog druhého ročníku Elmar Klos následně kvůli obavám z možné denunce jedním ze studentů rozhodl, že *Nezvaný host* nebude na rozdíl od dalších ročníkových cvičení promítnut mladšímu ročníku režie. Venclík film skutečně nepromítal na žádné veřejně přístupné akci. Zorganizoval nicméně uzavřenou školní projekci pro zvané: štáb, herce a další spolužáky a zřejmě i přátele, kteří projevíli zájem.²⁶ Šlo o běžný zvyk prezentace hotového školního díla, který škola nijak neregulovala.

24 Otakar Vávra. *Podivný život režiséra. Obrazy vzpomínek*. Praha: Prostor – Knižní klub, 1997, s. 262; osobní rozhovor autorky studie s Vlastimilem Venclíkem vedený dne 13. 10. a 17. 11. 2021; srov.: V. Just. Realistický kronikář absurdity, s. 230.

25 Viz Edice materiálů – příloha č. 2.

26 Podle některých zdrojů proběhla ještě jedna či více projekcí během zvukových míchaček nebo po dokončení kopie na Barrandově. Zmiňovány byly také projekce filmu dalším osobám přímo ze stříhacího stolu v barrandovských střížnách, viz Edice materiálů – příloha č. 2, 4.

FAMU v případě dobře hodnocených ateliérových cvičení třetího ročníku objednávala výrobu jejich kombinované kopie, která umožňovala jak faktické postprodukční dokončení filmu,²⁷ tak jeho archivaci a případně budoucí projekce na běžných projektorech v kinech. Z této objednávky byl film *Nezvaný host* za bližší neznámých okolností vyňat. „To mě samozřejmě mrzelo,“ vzpomíná Venclík. Mladý autor se proto pokusil prosadit výrobu kombinované kopie prostřednictvím přímluvy Evalda Schorma u Otakara Vávry, který objednávky zadával.²⁸ Přímluva byla úspěšná, protože 28. dubna 1970 byla u laboratoří Filmového studia Barrandov výroba kombinované kopie filmu *Nezvaný host* opravdu objednána.²⁹

Kopírovací práce se na Barrandově opět z neznámých důvodů neúměrně protahovaly až do léta, kdy byla na existenci filmu upozorněna Státní bezpečnost. Podle jednoho ze svědků došlo k udání dokonce přímo 21. srpna 1970. Udání podali z vlastní iniciativy dva pracovníci výstupní kontroly laboratoří Filmového studia Barrandov.³⁰ Státní bezpečnost okamžitě zahájila vyšetřování pro podezření z trestného činu pobuřování dle §100 trestního zákona a veškeré filmové materiály – tedy filmová kopie i s negativem, serviska a další rozmnožovací materiály (celkem 14 krabic)³¹ – byly obratem zabaveny jejími pracovníky. Venclík, který dorazil osobně do laboratoří kopii vyzvednout, se o zabavení filmu a vyšetřování dozvěděl od recepční. Telefonicky informoval Evalda Schorma a ten Otakara Vávru. K incidentu došlo shodou okolností v době, kdy byl po emigraci František Daniel ve funkci děkana FAMU nahrazen pro normalizátory spolehlivým hudebním pedagogem Josefem Ceremugou.³² Této změně předcházela také výměna na postu rektora školy – liberální filmový teoretik A. M. Brousil byl nahrazen konzervativní komunistkou, pěvkyní a významnou pedagožkou HAMU Marií Budíkovou-Jeremiášovou.³³

„Ještě než jsem přišel [na začátku školního roku, pozn. aut.] do školy, tak už se to rozjelo,“ přibližuje další postup vyšetřování Venclík. Podle zprostředkovaných informací, které se k němu dostaly, pozvala v následujících týdnech či měsících Státní bezpečnost k výsledku do Ruzyně ve věci vzniku a projekci filmu *Nezvaný host* desítky osob – štáb filmu, herce a dotčené pedagogy a zaměstnance Studia FAMU.³⁴ Sám režisér překvapivě k výsledku nikdy pozván nebyl. Stal se však obětí zastrašování vyšetřujícího

27 Šlo o tzv. vyrovnanou kopii filmu, která prošla procesem tzv. číslování, během kterého specializovaný zaměstnanec laboratoří, často za přítomnosti kameramana filmu, upravil technické parametry obrazu (dnes by bylo možné tento proces přirovnat ke gradingu).

28 O. Vávra, *Podivný život režiséra*, s. 262; osobní rozhovor autorky studie s Vlastimilem Venclíkem vedený dne 13. 10. a 17. 11. 2021.

29 Viz Edice materiálů – příloha č. 2.

30 Anonymní dopis podepsaný šifrou „A. V.“ pracovníka Ministerstva vnitra Vlastimilu Venclíkovi ze dne 16. září 1990. V. Venclík, *Nezvaný host a jiné hry*, nestr. [Ediční poznámky a dokumenty].

31 Předávací protokol ze dne 27. 3. 1990. V. Venclík, *Nezvaný host a jiné hry*, nestr. [Ediční poznámky a dokumenty].

32 K rozvázání pracovního poměru s Františkem Danielem došlo k 1. září 1970. P. Bednařík: FAMU, s. 225.

33 P. Bednařík: FAMU, s. 225-226.

34 Srov.: O. Vávra, *Podivný život režiséra*, s. 263.

důstojníka, který mu nechával výhrušné vzkazy pod krycím jménem major Kohl. „Oni, jak jsem posléze pochopil, mě chystali až na proces,“ vysvětluje si paradoxní situaci po letech Venclík.

K celé situaci musela zaujmout poměrně rychle postoj i škola, na které film vznikl a byl promítán. Dne 16. září 1970 vydal své stanovisko výbor Základní organizace KSČ (dále ZO KSČ) AMU. Vyjádřil „hluboké rozhořčení nad tím, že tento film byl vyroben na půdě FAMU“. Opatření, která výbor navrhl, můžeme nicméně interpretovat jako do značné míry formální, opatrná a vyčkávací. Výbor nenavrhl žádné razantní a konečné řešení, ale provizorní, resp. do budoucna otevřené kroky: pozastavení pedagogické činnosti Venclíkovu ročníkovému vedoucímu Karlu Kachyňovi, dočasné odvolání Otakara Vávry z funkce vedoucího katedry, jeho budoucí odvolání z funkce prorektora – ovšem až „po skončení případu“ – a zahájení kárného řízení se samotným Vlastimilem Venclíkem.³⁵ Dodejme, že Karel Kachyňa byl v době vzniku stanoviska do jisté míry v politické nepřízni, protože jeho film *Ucho* byl po svém dokončení v prosinci 1969 zakázán.³⁶

Z 16. září 1970 pochází také již zmíněný rozsáhlý explikační dopis k celé kauze z pera Otakara Vávry. Vávra v dopise adresovaném děkanovi, ale reálně předaném na rektorát AMU, podrobně popsal průběh události z pohledu katedry režie. Pochválně citoval argumenty ročníkového vedoucího Karla Kachyňi proti jednoznačně politickému vyznění filmu (akcent na specifika žánru, citové ladění či „inspirace přísnou gogolovskou poetikou“), především ale zdůraznil svou vlastní nevinu. Standardní cvičení tohoto typu podle něj „nepodléhají kontrole ani schvalování vedení katedry ani vyšších orgánů, protože za ně zodpovídá hlavní pedagog ročníku“.³⁷ Argumentace vedoucího katedry působí na první pohled sebevědomě, v druhém plánu ale evidentně odkrývá obavy a nejistotu, které kauza musela na škole vyvolat. FAMU 60. let totiž ve skutečnosti žádné explicitní a písemně formulované rozdělení kompetencí v oblasti schvalování studentských filmů neměla. Hodnocení projektů fungovalo víceméně zvykově, a to na několika oddělených úrovních: dramaturgické v rámci mentoringu studentů a jejich vedoucích pedagogů, čistě realizační (ve spolupráci s dalšími katedrami a Studiem FAMU) a následně až kolektivní schválení hotových cvičení na postupových projekcích. Zajímavá pro další vývoj případu je i poznámka o Vávrově konzultaci pojmu „veřejná projekce“ s právním oddělením Ústředního ředitelství Československého filmu. S ohledem na odlišnou klasifikaci trestného činu pobuřování ale tento autorskoprávní argument nemohl být dále využit.³⁸

35 Viz Edice materiálů – příloha č. 1.

36 Kachyňa nicméně nebyl na rozdíl od mnoha kolegů od práce filmového režiséra odstaven a natáčel kontinuálně. Možným důvodem bylo jeho manželství s dcerou tajemnice Gustáva Husáka. Za pomoci s dohledáním informace velmi děkuji historikovi Janu Bártovi. Štěpán Hulík. *Kinematografie zapomnění. Počátky normalizace ve Filmovém studiu Barrandov (1968–1973)*. Academia, 2011, s. 128.

37 Viz Edice materiálů – příloha č. 2.

38 *Tamtéž*.

O dva dny později, 18. září 1970, odpověděla rektorka prof. Marie Budíková-Jeremiášová výboru ZO KSČ AMU v tom smyslu, že všechny návrhy výboru přijala – Karlu Kachyňovi byla pozastavena pedagogická činnost a Otakaru Vávrovi funkce vedoucího katedry. V pozici prorektora nicméně Vávra zůstal zatím činný. Ani rektorka tedy na situaci nereagovala zbrkle či nesmlouvavě, nevyužila ji například k okamžité výměně politicky nepohodlných zaměstnanců FAMU.³⁹

Vlastimil Venclík v každém případě v říjnu 1970 bez problémů nastoupil do posledního, pátého ročníku svého studia. Škola se evidentně snažila talentovanému studentovi pomoci dohodou o urychleném ukončení studia.⁴⁰ Místo případného absolventského filmu měl absolvovat již zmíněným televizním cvičením čtvrtého ročníku *Společenská hra*. Student zároveň pracoval na své teoretické diplomové práci *Humor ve filmu* a připravoval se na absolutorium.⁴¹ Až absurdně vyznívá nápad školy, aby Venclík odjel filmová studia dokončit na moskevský VGIK, to ovšem režisér z pochopitelných důvodů odmítl. Jako agilnímu mladému autorovi se mu ještě v době vyšetřování podařilo dokonce proniknout na Barrandov, kde v dramaturgické skupině Karla Copa připravoval svůj povídkový film *Šťastná rodina*.⁴² Skupina byla se spoluprací spokojena a počítala s realizací filmu v roce 1971.⁴³

Vyčkávací etapa trvala až do dubna 1971. Klíčový pro pochopení dalších kroků vedení školy je vstup nového aktéra – Ministerstva školství, které se kauzou začalo intenzivně zabývat. Zástupci vedení školy i fakulty měli dost důvodů vnímat angažmá ministerstva jako bezprostřední ohrožení své vlastní kariéry, ale i školy jako celku. „Ono se dokonce mluvilo o tom, že chtějí zavřít školu,“ dosvědčuje dnes Vlastimil Venclík.⁴⁴ Ministerstvo získalo na prahu normalizace díky novele zákona o vysokých školách č. 163/1969 Sb. rozsáhlé pravomoci, které fakticky rušily v 60. letech dosaženou míru akademické svobody. Mohlo ovlivňovat složení funkcionářů i pedagogického sboru vysokých škol, stejně jako proměňovat jejich struktury, angažovalo se ve výběru posluchačů atd.⁴⁵

39 Viz Edice materiálů – příloha č. 3.

40 Tato taktika byla úspěšně využita ve známém případě Venclikovy ročníkové spolužačky Agnieszky Holland, které se přes probíhající vyšetřování, a dokonce soudní řízení podařilo školu s podporou pedagogů, a jmenovitě Otakara Vávry, urychleně absolvovat. A podobně tomu bylo také u polského studenta Andrzeje Zajaczkowského, který byl vyšetřován ve vazbě kvůli pašování literatury, a přesto se mu s pomocí některých pedagogů katedry dokumentární tvorby FAMU podařilo školu zrychleně dokončit. Rozhovor Violy Ježkové s Hanou Jemelíkovou z 26. 8. 2015 pro projekt Dějiny AMU. Archiv AMU.

41 V. Venclík. *Nezvaný host a jiné hry*, s. 230, dále nestr. [Ediční poznámky a dokumenty].

42 Dopis Karla Copa katedře režie FAMU ze dne 19. srpna 1970. V. Venclík. *Nezvaný host a jiné hry*, s. 230, dále nestr. [Ediční poznámky a dokumenty].

43 Látka byla v roce 1972 Venclikem přepracována do stejnojmenné divadelní hry.

44 Srov.: Rozhovor Evy Struskové s Ludvíkem Baranem z 19. ledna 1995. NFA, f. Sbírka zvukových záznamů, sign. 196 OS Ludvík Baran, díl 2a/4.

45 Srov.: František Morkes. *Zákony o vysokých školách z let 1948–1989. Pedagogika*, 1999, s. 115–127. Dostupné též z: <https://pages.pef.cuni.cz/pedagogika/?p=2453> (cit. 1. 10. 2021).

V námi sledovaném případě (a jistě nejen v něm) se Ministerstvo školství evidentně pasovalo nejen do role dozorčí, ale i rozhodující instance. Dne 13. dubna 1971 proběhlo jednání mezi ZO KSČ AMU a pracovníky odboru vysokých škol Ministerstva školství s jasnými pokyny: „Je třeba neprodleně svolat kárnou komisi“ a „jako jediný možný trest přichází v úvahu vyloučení“. Velmi zajímavá je první část zápisu z toho jednání, z níž vyplývá, že vyšetřování Státní bezpečnosti zatím nemělo požadované výsledky, a právě proto převzalo iniciativu ministerstvo. Jeho úředníci za blíže nespecifikovaných okolností získali přístup ke svědeckým výpovědím neuzavřeného trestního spisu. Můžeme předpokládat, že načasování ministerské intervence nebylo zvoleno náhodou a že jeho záměrem bylo na poslední chvíli zamezit absolutoriu Venclíka.

Zápis z jednání mimo jiné ukazuje, že kauza *Nezvaný host* se již stala součástí (dost možná jednou z podstatných záminek) deklarovaného rozsáhlejšího „problému“ školy – její personální situace. Vedle studenta Venclíka bylo podle dokumentu z „politicky nezodpovědného přístupu“ obviněno hned devět pedagogů – jak pedagogických vedoucích cvičení, tak členů zmíněné komise postupových zkoušek na katedře režie. V případě této katedry šlo o většinu jejích významných pedagogů. Na poslední straně dokumentu – kterou můžeme interpretovat jako odpověď školy na nátlak ministerstva – se kádrová otázka řeší plánovaným vyhazovem či neprodloužením smlouvy s několika pedagogy školy, z nichž pouze Karel Kachyňa měl co do činění s kauzou *Nezvaný host*.⁴⁶

Velmi brzy po předchozí schůzce, 23. dubna 1971, se na FAMU odehrálo jednání kárné komise fakulty ve složení děkan Josef Ceremuga, proděkan Vladimír Kressl a Ilja Bojanovský, zástupce katedry režie Jan Kučera, ředitel Studia FAMU Zdeněk Forman, zástupce SSM Jiří Věřčák a dále pravděpodobné administrativní pracovnice Živná a Cibulková. Komise byla předem zjevně alespoň zprostředkovaně seznámena se svědeckými výpověďmi z trestního spisu (či jeho částmi), a především s výše zmíněnými pokyny Ministerstva školství. O výsledku tohoto jednání tedy bylo jasno předem. K jednání byl přesto přizván také samotný Vlastimil Venclík, a to způsobem, který dodnes hodnotí jako silně neetický:

Já bych nikdy k tý kárné komisi nešel – to chci zdůraznit – kdyby mi neřekli, že to bude formální. Ten Ceremuga mi to řekl. [...] Oni mě obelhali. Když mě pozvali na to takzvané kárné řízení, tak mi řekli: „Přijďte, dostanete důtku a ono to časem utichne.“

Student, který do té doby ze strany školy cítil opatrnou podporu a bál se spíše útoku ze strany Státní bezpečnosti, musel být z průběhu jednání

kárné komise zaskočen. Jeho argumenty před komisí se podle zápisu víceméně shodovaly s tím, co později napsal v odvolání rektorce AMU.⁴⁷

Výstupem zasedání kárné komise bylo rozhodnutí o vyloučení Vlastimila Venclíka ze studia na FAMU. Zdůvodnění bylo formulováno jednoznačně a zároveň velmi obezřetně, se zřejmým záměrem co nejvíce ochránit pedagogický sbor školy. Venclík byl sice vyhozen za to, že napsal námět, scénář a realizoval *Nezvaného hosta*, ve zdůvodnění rozhodnutí byl nicméně kladen důraz na nejasnost interpretace uměleckého díla, na skutečnost, že námět vznikl před okupací, a na kauzální shodu okolností, v níž se ocitl v nechtěné změně kontextu: „realizace tohoto scénáře spadla do historické situace, v níž by tento film mohl být vykládán jako protisovětský“. Zcela opačně – nepoměrně přísněji – je v textu rozhodnutí formulovaný druhý důvod ukončení studia, jímž mělo být údajné Venclíkovo „zanedbání povinností“. K tomu mělo dojít tím, že film na Barrandově a v projekci FAMU „shlédló více lidí“.⁴⁸ V tomto případě je událost hodnocena jako Venclíkova svévolná aktivita – tedy něco, na co nemohla mít katedra vliv. Argumentace činovníků školy se zde ovšem pohybuje za hranicí pravdy. Ona „povinnost“ neumožnit zhlédnutí filmu „více lidem“ implikuje totiž vědomé chování proti pravidlům. Žádné pravidlo nepromítat studentské filmy uzavřenému okruhu diváků, respektive nepustit na standardně probíhající projekce studentských filmů pro štáb a herce také další zájemce z řad spolužáků či osobních přátel, ale na FAMU v této době neexistovalo. Naopak, zvykem bylo takové projekce organizovat.

Vlastimil Venclík využil své právo na odvolání a dne 7. května 1971 ho odeslal na adresu rektorky AMU. O den později formuloval ještě obsáhlejší doplnění odvolání proti vyloučení ze školy. V těchto dopisech Venclík opakuje argumentaci školy, která marginalizuje explicitní politickou metaforu filmu *Nezvaný host* a jeho záměrnost (doba vzniku námětu a přípravy díla, náhodné propojení s historickými událostmi). Apeluje na osobní rovině a dílo uvádí jak do kontextu vlastní autorské tvorby, tak proudu „filozofujících komedií“. Student dále poukazuje na zavádějící zdůvodnění kárné komise ve věci organizace projekcí studentských filmů na FAMU a na neexistenci pravidel, která by tyto projekce upravovala. A v neposlední řadě se snaží argumentačně snížit svou zodpovědnost za vznik filmu, respektive jeho společenský dosah.⁴⁹ „Nemohl jsem přiznat barvu a říct na rovinu: ‚Tohle je moje reflexe dějinné tragédie – okupace spřátelenými vojsky.‘ To by byla vstupenka do vězení,“ vysvětluje svůj tehdejší postoj Venclík.

47 Záznam z emotivní obhajoby Vlastimila Venclíka se autorka této studie z etických důvodů (citlivé údaje o třetích osobách, neautorizovaná forma zápisu) rozhodla nezveřejnit. Záznam ze zasedání kárné komise filmové a televizní fakulty FAMU dne 23. dubna 1971. SOA Praha, f. Rektorát AMU, k. 31, složka „Prorektorů, rektorát AMU“.

48 Viz Edice materiálů – příloha č. 5.

49 Viz Edice materiálů – příloha č. 7 a 8.

Rektorka AMU, prof. Marie Budíková-Jeremiášová, odpověděla až o měsíc později, 10. června 1971. Její dopis odkrývá poměrně důvěrnou znalost situace a také jasný názor na věc – těžko z dnešního pohledu odhadnout, nakolik byl autentický nebo ovlivněný tlakem z vyšších míst.⁵⁰ Rektorka Vlastimila Venclíka nejprve informovala, že už se případem musela mnohokrát zabývat. K možnosti odvolání a ve vztahu ke studentovi, s nímž se osobně nikdy nesetkala, zaujala osobně vyznívající, tvrdý a nekompromisní postoj. Na rozdíl od kolegů z FAMU neváhala film označit jako politicky jednoznačný:

Vaše autorské cvičení se dostalo do rozporu s naší socialistickou společností a je s podivem, že jste především připustil, aby cvičení v takové inscenaci se mohlo realizovat, jež jak sám říkáte „připouští možnost interpretace“ – s jasnou protisovětskou tendencí – dodávám já, protože jsem „Nezvaného hosta“ viděla.

Ani rektorka ve své argumentaci ovšem nekladla na první místo odpovědnost studenta za vznik filmu, ale za jeho projekci divákům:

Provinil jste se zejména tím, že v době, kdy se film pro své negativní tendence stal předmětem pozornosti, jste umožnil jeho shlédnutí cizími lidmi (cituji z vašeho odvolání „asi dvacet studentů na cvičení nezúčastněných“ a bez přítomnosti pedagoga).

V závěru dopisu Marie Budíková-Jeremiášová konstatovala, že nemůže žádosti o odvolání vyhovět. Navíc dodala z úhlu pohledu adresáta jistě ironicky a nelitostně vyznívající, nicméně možná upřímně míněnou větu: „Svoji práci máte možnost dokázat v budoucnu svůj upřímný vztah k našemu socialistickému zřízení.“⁵¹

Kauza *Nezvaný host* v jednu chvíli mohla přerůst filmovou fakultu a zasahnout i další části AMU. V květnu 1971 se totiž rozpoutala i politizovaná mediální kampaň proti divadelní inscenaci *Žebrácké opery* v Disku. V tomto případě se škole za vydatné podpory rektorky Budíkové-Jeremiášové podařilo útok na školu razantní argumentací již v počátku zastavit.⁵²

Často přehlížená, ale zajímavá je také dohra případu *Nezvaného hosta* na trestněprávní rovině. Vyšetřování Státní bezpečnosti totiž

50 Dikce dopisu je ve srovnání s vyzněním další rektorčiny korespondence uložené v archivu AMU netypicky útočná. Osobnost Marie Budíkové-Jeremiášové, která v kontextu případu *Nezvaný host* vyznívá velmi negativně a pronormalizačně, je v kontextech jiných – například nástupu normalizace na HAMU – dnes hodnocena odlišně. Budíková-Jeremiášová byla pozitivně vnímána například Ludvíkem Baranem. Údajně se zasloužila například o zachování demokratických prvků ve volbách akademických funkcionářů až do akademického roku 1971/72 apod. Za tuto informaci děkuji Radce Proškové. Srov.: Rozhovor Evy Struskové s Ludvíkem Baranem z 19. ledna 1995. NFA, f. Sbírka zvukových záznamů, sign. 196 OS Ludvík Baran, díl 2a/4, s. 5; Lenka Krátká. HAMU. In: Martin Franc a kol. *Dějiny AMU*, s. 296–297.

51 Dopis prof. Marie Budíkové-Jeremiášové Vlastimilu Venclíkovi ze dne 10. 6. 1971. Osobní archiv Vlastimila Venclíka. Publikováno in: V. Venclík. *Nezvaný host*, nestr. [Ediční poznámky a dokumenty].

52 Jitka Rauchová – Martin Franc. DAMU. In: Martin Franc a kol. *Dějiny AMU*, s. 128.

bylo – navzdory některým svědeckým výpovědím, které dokládaly, že film opravdu vznikl jako vědomá satira na okupační a pookupační situaci – ukončeno. Vedoucí vyšetřování s krycím jménem major Kohl Vlastimila Venclíka k výsledku přes výhrůžky nikdy nepředvolal a soudní řízení pro podezření z trestného činu pobuřování nebylo nikdy zahájeno. Ani Vlastimil Venclík nezná podrobnosti případu a v ukončení vyšetřování vidí možnou iniciativu Otakara Vávry: „Vávra, bych řekl, že v tom sehrál klíčovou roli tím, jak si chránil vlastní kůži. [...] Měl možnosti, které nikdo neměl – projednal to se Švorcovou, šel na ÚV...” Hypotézu, že v tomto případě do hry zásadním způsobem zasáhl další aktér – aparát KSČ – potvrzuje ve svých pamětech sám Otakar Vávra:

Pak se konal křížový výslech na Ústředním výboru KSČ mezi mnou a Leitnerem.⁵³ Vedl jej vedoucí ideologického oddělení Jan Fojtík. Vytkl Leitnerovi, že celý případ hlásil přímo na Státní bezpečnost, ačkoliv spadl pod kulturní oddělení. [...] Protože se však jednalo o kulturní oblast, nebyl případ předán soudu, ale stranickému aparátu. Komise ÚV si promítla Venclíkův snímek a odešli, aby mně soudili. [...] Jiřina Švorcová⁵⁴ [...] mě zachránila tím, že Venclíkův snímek prohlásila prostě za špatný. Mně doporučili, abych přiznal, že jsem udělal chybu. Měl jsem totiž přitěžující okolnost právě v tom vykřičníku k té jedničce při klasifikaci. Přiznal jsem tedy chybu a dostal jsem vysoký stranický trest: důtku.⁵⁵

Podle Venclíkova názoru mohlo dále dojít na stranické úrovni k dohodě, že šetření bude pozastaveno výměnou za exemplární potrestání studenta vyřazením ze školy a z celého filmového oboru. K tomu opravdu došlo a Vlastimil Venclík se musel několik dalších let žít zcela mimo kulturní sektor, ve zdravotnictví. Do filmového průmyslu se mu v 70. ani 80. letech přes pokusy barrandovských dramaturgů nepodařilo proniknout ani na méně nápadné pozici scenáristy.⁵⁶

Dalekosáhlé důsledky měl případ na samotné FAMU, kde se stal – jak už naznačoval výše zmíněný zápis z jednání zástupců FAMU a Ministerstva školství z 13. dubna 1971 – záminkou k poměrně rychlým a razantním normalizačním personálním čistkám v pedagogickém sboru. Jak po-
drobně dokládá historik Petr Bednařík, zatímco ještě na podzim 1970 bylo

53 Vojtěch Leitner byl instruktorem OV KSČ, a fakticky tak řídil Celozávodní výbor a ZO KSČ ve FS Barrandov. Otakar Vávra jej mylně označuje za hlavního denuncianta, je nicméně možné, že udání bylo podáno s jeho vědomím a souhlasem. Š. Hulík, *Kinematografie zapomnění*, s. 107–108.

54 Herečce a významné funkcionářce KSČ Jiřině Švorcové Vávra v minulosti poskytl jednu z mála hlavních filmových rolí její kariéry ve filmu *Horoucí srdce* (1962).

55 O. Vávra, *Podivný život režiséra*, s. 263–264.

56 Jedinou drobnou epizodou v pozici asistenta výroby byla práce na filmu *Rodeo* (Antonín Máša, 1973), který vznikl v koprodukcí Krátkého filmu a FS Gottwaldov. Souputníkem na asistentské pozici byl Venclíkoví Jaromír Kallista, který v této době také neměl šanci uplatnit se ve své profesi vedoucího výroby. Nejlepší scénáře se do realizace nedostaly. Rozhovor s dramaturgyní Marcelou Pittermannovou. In: Š. Hulík, *Kinematografie zapomnění*, s. 299–334, 323; srov.: Petr Bilík – Jan Černík, *Filmař Jaromír Kallista*. Praha: AMU, 2019, s. 90–91.

vedení FAMU k odvolání politicky nepohodlných učitelů velmi zdrženlivé, situace se zásadně změnila právě v květnu 1971 – tedy vzápětí po jednání se zástupci Ministerstva školství. Tuto korelaci potvrdila v červnu 1971 i sama rektorka Budíková-Jeremiášová, když ve svém hodnocení děkana napsala:

Ale je třeba říci, že od té doby, kdy byl docent Ceremuga seznámen na ministerstvu školství se všemi materiály, týkajícími se *Nezvaného hosta*, se postavil čelem k problémům a od té doby je se vši zodpovědností a intenzitou řeší.⁵⁷

Během následujících týdnů a měsíců došlo k řadě kádrových změn: Otakar Vávra byl odvolán z funkce prorektora, do budoucna měl zakázáno působit ve stranických a akademických funkcích a zůstal na FAMU řadovým pedagogem teoretických předmětů.⁵⁸ Byla rozvázána smlouva s vedoucím Vencílkova ročníku Karlem Kachyňou a s jeho asistentem Vladislavem Delongem a ukončena spolupráce s externím pedagogem střihu a pedagogem na filmu *Nezvaný host* Josefem Dobřichovským.⁵⁹ FAMU – již bez přímé souvislosti s kauzou *Nezvaný host* – bylo nuceno v dalších měsících opustit mnoho pedagogů. Čistky se nejsilněji dotkly, jak už naznačily plány z dubna 1971, právě katedry režie. Ve školním roce začali být její pedagogové nahrazováni lidmi, které si spojujeme s obdobím normalizace na škole – Jiřím Sequensem, Antonínem Kachlíkem, Ludvíkem Rážou a dalšími.⁶⁰

Ke změnám samozřejmě došlo i na úrovni schvalování studentských filmů. Už v září 1970 Otakar Vávra ve svém dopise proaktivně doporučoval, aby schvalování filmů rozhodoval kolektivní orgán a aby „pro pracovní i kombinované kopie byly zřízeny ve fakultním Studiu tresory“.⁶¹ V praxi došlo ke ztížení cenzury na více úrovních. Ideová kvalita filmů byla dozorována především ročníkovými vedoucími, kteří v 70. letech často sami rozhodli o adaptaci konkrétních témat nebo i látek. Byla založena Dramaturgická rada, která mohla odmítnout (a také odmítala) náměty absolventských a některých mimořádných cvičení. Velmi hlídána byla napříště také veřejná prezentace filmů. Koprodukce se studii Československého filmu byly na mnoho let utlumeny.⁶² Škola také podléhala pravidelné kontrole ze strany Ministerstva školství a KSČ, které zasahovaly mimo jiné do výsledků přijímacích zkoušek, a v neposlední řadě intenzivnějším dohledu Státní bezpečnosti. Očekávatelná už byla také cenzura studentských filmů při kontrolních projekcích v laboratořích a ve zvukovém studiu na Barrandově.

57 Hodnocení děkana filmové a televizní fakulty AMU. Dopis prof. M. Budíkové-Jeremiášové ze dne 10. 6. 1971. SOA Praha, f. Rektorát AMU, korespondence rektorky 1970. Publikováno in: P. Bednařík. FAMU, s. 233.

58 P. Bednařík. FAMU, s. 237; O. Vávra, *Podivný život režiséra*, s. 264.

59 Viz Edice materiálů – příloha č. 7.

60 Podrobněji o personální proměně na FAMU v době tzv. normalizace viz P. Bednařík. FAMU, s. 230–241.

61 Viz Edice materiálů – příloha č. 2.

62 O proměnách modu produkce studentských filmů podrobněji v připravované monografii autorky této studie.

Nečekané intermezzo měl případ v roce 1979, kdy se Vlastimil Venclík pokusil o dokončení svých studií na FAMU. Venclíkovi se v této době podařilo prostřednictvím známých navázat neformální kontakt s nástupcem rektorky Budíkové-Jeremiášové, neméně věrným komunistou a ideologem, znalcem ruského a sovětského divadla Karlem Martínkem, a poradil se s ním, zda by nebylo možné formálně ukončit FAMU a získat diplom. Martínek překvapivě souhlasil, ale ukončení školy bylo podmíněno opětovným přijetím ke studiu. Venclík tedy znovu absolvoval přijímací zkoušky. Z tohoto období se zachoval dopis Karla Martínka děkanovi Bojanovskému, v němž se přimlouvá za přijetí Vlastimila Venclíka ke studiu. Martínek v dopise mimo jiné upozornil na „porušení řady předpisů, neodpovídání na podání v zákonných lhůtách a p.“ ze strany AMU. Důležitým argumentem rektora – a pravděpodobným důvodem k přimluvě – byl mezinárodní úspěch Venclíkova divadelně-dramatického díla.⁶³ Zatímco v jiných případech neváhal Martínek fakultám některé své návrhy přikazovat, v tomto případě byl dopis formulován jako žádost, resp. doporučení.⁶⁴ Navzdory doporučení rektora došlo během přijímacího pohovoru k nepříjemné konfrontaci a Venclíkovy filmové práce byly prý dokonce přijímací komisí, v níž údajně zasedali Václav Vorlíček, Jaroslav Balík a Jiří Sequens, označeny jako práce „nízké úrovně“. „Tam to šlo také do ztracena. Oni mi ani nenapsali, že jsem nebyl přijat. [...] Litoval jsem jen své naivity,“ vzpomíná na nepříjemnou situaci po letech Venclík. Formální dokončení studia na FAMU bylo Venclíkovi umožněno až v červnu 1990, tentokrát bez jakýchkoliv podmínek.⁶⁵ „Ani nevím, kde ten diplom mám,“ dodává Venclík.

Jak již bylo řečeno, několik desetiletí se Vlastimil Venclík neměl šanci autorsky uplatnit ve filmu ani v televizi. V 70. letech se živil mimo kulturní sféru a jen pozvolna se vedle toho prosadil jako autor divadelních, rozhlasových a televizních her. Příležitostně se objevoval jako epizodní herec ve filmech. Film *Nezvaný host* se dochoval jako součást trestního spisu v archivu Ministerstva vnitra a autorovi byl předán na základě pokynu ministra vnitra v březnu 1990.⁶⁶ Veřejnosti byl oficiálně představen v červnu roku 1990 a v roce 1991 byl uveden do oficiální české distribuce. Získal hlavní cenu na prestižním Mezinárodním festivalu krátkých filmů v Oberhausenu a Cenu za nejlepší středometrážní film a Cenu diváků z Mezinárodního filmového festivalu Uppsala.⁶⁷ „Nic lepšího jsem nenatočil,“ konstatoval autor 50 let od vzniku filmu.⁶⁸

63 Podle Venclíkova názoru byla hlavním důvodem Martínkových sympatií skutečnost, že jeho divadelní hra *Domácí představení* byla v druhé polovině 70. let inscenována ve slavném ruském divadle MCHAT.

64 Dopis rektora prof. Karla Martínka děkanovi FAMU prof. Ilju Bojanovskému. Osobní archiv Vlastimila Venclíka. Publikováno in: V. Venclík. *Nezvaný host*, nestr. [Ediční poznámky a dokumenty].

65 Vysvědčení o Státní závěrečné zkoušce. Osobní archiv Vlastimila Venclíka. Publikováno in: V. Venclík. *Nezvaný host*, nestr. [Ediční poznámky a dokumenty].

66 Dopis JUDr. Richarda Sachera Vlastimilu Venclíkovi z 8. 3. 1990. Předávací protokol Federálního ministerstva vnitra čj. OV-105/SE-90 ze dne 27. 3. 1990. Osobní archiv Vlastimila Venclíka. Publikováno in: V. Venclík. *Nezvaný host*, nestr. [Ediční poznámky a dokumenty].

67 V. Venclík. *Nezvaný host*, s. 226.

68 Vlastimil Venclík (nar. 1942) [audiovizuální záznam rozhovoru]. Paměť národa [on-line], 60. minuta. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/venclik-vlastimil-1942#recording> (cit. 28. 9. 2021).

Venclíkův případ se stal exemplárním a naštěstí pro školu do budoucích let také bezprecedentním.⁶⁹ Jeho podrobnější analýza odhaluje mimořádnost situace jak pro samotného studenta, tak pro Filmovou a televizní fakultu i rektorát AMU. Odhaluje taktiky, které funkcionáři školy vůči případu a svému talentovanému, statečnému a následně i nepohodlnému studentovi využili – počínaje vyčkáváním a snahou nalézt nenápadné východisko až k rozhodnutí o explicitním trestu a snaze „minimalizovat škody“ vůči škole.

V případě hrály své role konkrétní osobnosti zevnitř školy – Karel Kachyňa, Otakar Vávra, Josef Ceremuga nebo Marie Budíková–Jeremiášová a jiní. Každý z nich měl vlastní motivace a konal v konkrétní konstelaci v závislosti na svých politických názorech, ale i nátlaku z vyšších míst, případně ve strachu o ztrátu zaměstnání nebo ohrožení školy. Do kauzy ale výrazně vstoupili také aktéři vně školy – zaměstnanci FS Barrandov, Státní bezpečnost i Ministerstvo školství a stranický aparát. Případ zároveň ukazuje specifickou dynamiku počátku normalizace na umělecké škole, která přichází až ve chvíli, kdy už byly v profesionálním filmovém průmyslu hlavní čistky dokončeny.

Tato studie vznikla jako výchozí výzkum k období normalizace na FAMU v rámci projektu „Ostrůvek svobody“? FAMU přelomu 70. a 80. let, který byl podpořen z prostředků MŠMT poskytnutých Akademii múzických umění v Praze na dlouhodobý koncepční rozvoj v roce 2022.

69 Typickým problémem školy bylo provokativní chování studentů. Tyto kauzy se škole většinou dařilo ututlat. Srov.: J. Rauchová – M. Franc. DAMU, s. 156. Výjimkou byl případ studentky DAMU Jaroslavy Odvárkové (Šiktancové), která podepsala Chartu 77 a ze školy byla v roce 1978 v posledním ročníku vyloučena. Na rozdíl od Vlastimila Venclíka šlo v tomto případě o mimoškolní činnost. Portrét Jaroslavy Šiktancové. Paměť národa [on-line]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/siktancova-jaroslava-1954> (cit. 28. 12. 2021).

Mgr. MgA. Tereza Czesany Dvořáková, Ph.D., vystudovala filmovou vědu na FFUK (Ph.D. 2011) a filmovou a televizní produkci na FAMU. V současnosti působí jako odborná asistentka na katedře filmových studií FF UK a a výzkumná pracovnice na FAMU. Vyučuje také na AMU, DAMU, FAMU, UTB a VŠKK. Je autorkou studií věnovaných především dějinám českého filmu a spoluautorkou odborných monografií *Prag-Film AG 1941–1945. Im Spannungsfeld zwischen Protektorats- und Reichs-Kinematografie* (etk, 2008) a *Generace normalizace. Ztracená generace českého filmu?* (NFA, 2016). Zabývá se dějinami filmových institucí, produkčními a ekonomickými dějinami filmu, filmovou výchovou a v posledních letech také dějinami FAMU.

tereza.dvorakova@famu.cz

Abstrakt:

Případ školního filmu *Nezvaný host* a osud jeho režiséra Vlastimila Venclíka, který byl z FAMU kvůli tomuto filmu vyloučen těsně před absolutoriem v roce 1971, je v českém prostředí poměrně známým příkladem politické perzekuce v době nastupující normalizace. Film *Nezvaný host* byl natočen v roce 1969 jako ateliérové cvičení třetího ročníku. Námět byl napsán již v roce 1967, ale dílo bylo po vstupu vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968 aktualizováno tak, že vznikla jasně čitelná metafora okupace a přizpůsobování se.

Výzkum, vycházející z archivních materiálů z fondů Rektorátu AMU, mimo jiné odkrývá širší pozadí rozhodnutí o vyloučení studenta Venclíka včetně přímého zásahu Ministerstva školství. Nachází možné příčiny zastavení vyšetřování Státní bezpečností v intervenci Venclíkova pedagoga Otakara Vávry a poukazuje na nevyjasněné kompetence v organizaci školní projekce studentského filmu. Promítání školních filmů byla běžnou součástí provozu školy, ale Venclík za ně byl potrestán. Vedle archivních materiálů autorka pracovala se sekundární literaturou a zdroji orální historie včetně rozhovoru se samotným Vlastimilem Venclíkem realizovaného přímo pro tuto studii.

Klíčová slova: studentský film, pražské jaro, normalizace, 70. léta, FAMU, cenzura, Vlastimil Venclík, český film, československá nová vlna, kulturní politika, politická perzekuce

Abstract:

The case of the school film *The Uninvited Guest* and the fate of its director Vlastimil Venclík, who was expelled from FAMU just before graduating in 1971 because of this film, is a relatively well-known example of political persecution during the period of the emerging normalisation. The film was made in 1969 as a studio exercise of the third year. The subject had been written in 1967, but the work was updated after the entry of Warsaw Pact troops into Czechoslovakia in August 1968 to create a clearly legible metaphor of occupation and adjustment.

Among other things, the research reveals the broader background of the decision to expel the student Venclík, including the direct intervention of the Ministry of Education. It finds reasons for the halt of the investigation by the State Security in the intervention of Venclík's teacher Otakar Vávra and points out the unclear competences in the organisation of the school's screening of the student film. School film screenings were a usual part of school operations, but Venclík was punished for them. In addition to archival materials from the collections of the Rector's Office of the Academy of Performing Arts, the author worked with secondary literature and oral history sources, including an interview with Vlastimil Venclík himself conducted specifically for this study.

Key Words: Student film, Prague spring, normalization, 1970, FAMU, censorship, Vlastimil Venclík, Czech cinema, Czechoslovak new wave, cultural policy, political persecution